

Toekomst van gereformeerde kerken

Zelden is er zoveel gepraat over kerk-zijn en kerkelijke structuren als in de laatste jaren. Zonder in details te treden, geloof ik dat dit te maken heeft met een crisis waarin we ons bevinden. Die crisis heeft te maken met de teloorgang van vertrouwde manieren van kerk-zijn en de voorlopige afwezigheid van nieuwe vormen die ons kunnen overtuigen van hun kracht en waarheid. Een aantal jaren geleden zei Christian Schwarz, gemeenteopbouw-goeroe uit Duitsland, dat een ‘derde Reformatie’ aanstaande was: na de reformatie van de leer (16^e eeuw) en de vroomheid (18^e eeuw), is het nu tijd voor een reformatie van de structuren.

Zo’n reformatie is er nog niet gekomen en we hadden dat vooraf eigenlijk wel kunnen denken. Onze tijd is er niet een van vooraf opgestelde programma’s die top-down worden uitgevoerd. Als er al bereidheid en geestelijke veerkracht zou zijn om zo’n ‘reformatie-programma’ uit te voeren, dan zouden we al snel merken dat onze werkelijkheid daarvoor te verbrokken is geworden en dat de ontwikkelingen gewoon te snel gaan. Kennis die vandaag geldig is, is morgen verouderd. Ervaringen die we in een leven hebben opgedaan, zijn binnen een jaar overbodig geworden. Als iets onze tijd onderscheidt van vroeger, is het niet alleen de veelheid, maar vooral het tempo van veranderingen. Elke voorspelbaarheid of controle is zoek.

Wie een beetje thuis is op het kerkelijk erf en de publicaties volgt, kan alleen maar vaststellen dat er inmiddels een onoverzichtelijke hoeveelheid ideeën, modellen, voorbeelden en programma’s ons overspoelen. De kerk als herberg, de vloeibare kerk, de kerk voor ‘niet-zo’n-kerkganger’, de netwerk-kerk, de jongerenkerk, de kerk in kringen enzovoort. Door deze melodie heen klinkt de waarschuwend tegenstem van hen die wijzen op de kracht en de eerbiedwaardigheid van de kerk zoals die is overgeleverd aan ons door de vaders. Niet alleen ouderen, maar ook veel jongeren vinden het allemaal maar zo-zo, al die ideeën. Kort geleden schreef Aldwin Geluk in het Nederlands Dagblad over de hypes die ons overspoelen. Hypes worden mogelijk gemaakt door de moderne communicatiemiddelen en door een teveel aan nieuwsmedia, maar zij vinden ook een voedingsbodem in de radeloosheid waarmee velen om zich heen kijken. Alles wat nieuw is en mogelijke oplossingen voor onze crisis biedt, wordt dan aangegrepen.

Wat is blijvend? Wat is de toekomst van gereformeerd kerk-zijn in Nederland? Die vraag stelde Abraham Kuyper al in 1898, in zijn lezingenserie over ‘Het calvinisme’. Nog steeds zijn deze lezingen inspirerende en meeslepende kost, althans zo is mijn ervaring. In de lezing ‘De toekomst van het calvinisme’ zegt Kuyper dat de calvinistische belijdenis “zo diep religieus, en zo hoog geestelijk” is, “dat ze, tijden van hooggaande religieuze beweging uitgezonderd, nimmer de grote menigte zal toespreken, en slechts op een betrekkelijk klein kuddeke de indruk van noodzakelijkheid zal maken”. Maar dit is geen reden om bij de pakken neer te zitten. “De kleinheid van de kern deert ons niet, zo die kern maar gaaf, zo ze maar door en door gezond, zo ze maar tintelend is van generatief en uitpersend leven”. Kuyper leek de toekomst van de gereformeerde traditie dus te zien in kleine, maar vitale en overtuigende kerken. Terugkijkend kunnen we zeggen dat hij althans gedeeltelijk gelijk heeft gekregen: de gereformeerden hebben in de 20^e eeuw nooit meer dan een kleine 10% van de Nederlanders achter zich gekregen, maar zij hebben veel meer invloed gekregen dan we op grond van hun aantal mochten verwachten. Dat heeft niet slechts te maken gehad met structuur, emancipatie en organisatie, maar zeker ook met overtuiging, karaktervorming en geestelijke vitaliteit.

Nog verder terugkijkend in de geschiedenis kunnen we vaststellen dat de gereformeerde traditie ook toen nooit de meerderheid van de Nederlandse bevolking heeft omhelsd.

Historische studies van de 16^e en 17^e eeuw laten zien dat het aantal calvinisten ongeveer 15-20% van de bevolking besloeg en dan hebben we het nog over gunstige omstandigheden. Ook hier geldt echter weer: naar verhouding was hun invloed veel groter, vanwege de diepe overtuiging en volharding die zij aan de dag legden.

Het is niet mijn behoefte om het verleden te romantiseren, maar ik denk wel dat we hieruit de les kunnen trekken dat de gereformeerde traditie in getalsmatig opzicht nooit heel groot zal zijn. Daarvoor is haar belijdenis ‘te religieus en te geestelijk’, om Kuyper te parafaseren. Tegelijk zien we ook dat de gereformeerde traditie in haar beste varianten wel altijd de blik naar buiten had gekeerd en een zoutend zout was. Zij was betrokken op de samenleving, in het bijzonder als een emanciperende stroming. In de 16^e eeuw was zij dat voor de massa vluchtelingen die de Europese steden bevolkte. In de 17^e eeuw was zij dat voor degenen die in de Nieuwe Wereld een bestaan probeerden op te bouwen. En in de 19^e en 20^e eeuw heeft zij de kleine luiden mede gevormd tot een invloedrijke groep in ons land.

Onze samenleving is nu een heel andere dan die van de 17^e eeuw of van 1900. De gereformeerde kerken staan voor de vraag hoe hun toekomst zal zijn in een maatschappij die bijna volkomen seculier is geworden en waar de emancipatie van allen voltooid lijkt te zijn. Zij zal zich moeten verstaan tot een cultuur waarin zij eerder als tegenkracht en conservatieve achterhoede-religie wordt gezien (en zich niet zelden ook zo presenteert!) dan als de stroming van de toekomst. Waar in 1970 nog ca. driekwart van onze bevolking kerklid was, is dat nu minder dan 40%. Slechts een kleine 10% van de Nederlanders bezoekt nog wekelijks een kerkdienst. Voor zover er van religieuze belangstelling sprake is in Nederland, betreft het de belangstelling van zelfbewuste individuen die winkelen op de markt van religies. Talloze mensen leven zonder God en zij varen er wel bij. Al deze ontwikkelingen zijn zo pijlsnel gegaan dat het lijkt of de kerken knock-out geslagen zijn. Groggy wankelen ze heen en weer in de ring, zich vastgrijpend aan het ene of het andere touw en steeds nieuwe klappen ontvangend op het moment dat ze weer aan opkrabbelen denken.

We kunnen niet praten over de toekomst, zonder goed te kijken wat er op het moment aan de hand is. Ik geloof niet in ‘ideale’ kerkmodellen die ons worden voorgehouden en waar we naar toe zouden moeten werken. Veel meer zullen we moeten kijken welke ontwikkelingen momenteel plaatsvinden en welke daarvan hoopvol lijken te zijn.

In de eerste plaats zien we dan een groeiend accent op het missionaire karakter van de kerk. Dit is de rode draad in de veelheid van modellen en ideeën die over ons wordt uitgestort. We zullen waarschijnlijk niet binnen één generatie leren hoe dat moet: gezonden gemeente zijn in een vijandige of onverschillige context. We hebben er ten slotte eeuwen over gedaan om ons kerk-zijn in een nominaal-christelijke context uit te bouwen en te versterken. Onze reflexen staan momenteel nog onnauwkeurig afgesteld. Ik denk dus dat het nog wel even zal duren voor het missionaire karakter van de gemeente door zal dringen van boeken naar kerkenraden en gemeente-zijn. Toch zien we daar wel wat van gebeuren, bijvoorbeeld in de opkomst van missionaire cursussen. Iets als de Alpha-cursus is niet meer weg te denken en we zouden bijna vergeten dat deze en andere cursussen nog maar een jaar of tien onder ons zijn. Het lijkt erop dat er langzamerhand een tweede fase aanbreekt in dit werk. Duizenden mensen hebben Alpha-cursussen gedaan, maar in steeds meer gemeenten rijst de vraag ‘en wat nu?’. De kwestie van toegankelijkheid van de gemeente (erediensten!) komt dan hoog op de agenda te staan. Die kwestie is een blijvende, denk ik.

In de tweede plaats zien we een toenemende variatie in vormen van kerk-zijn. Gemeentestichting speelt daarin een belangrijke rol, maar ook bijvoorbeeld de opkomst van jongerenkerken. In het algemeen zien we vooral bij de jongere generaties dat zij zich minder gelegen laten liggen aan eeuwenoude reflexen. Soms lijkt het alsof zij maar wat doen en

misschien is dat ook wel zo. Maar alle discussies over de jongerenkerken in de pers en alle pogingen om de geest weer in de fles te krijgen ten spijt, zien we dat zij gewoon doorgaan. Ik heb daarover geen oordeel, constateer slechts dat dit soort initiatieven de verscheidenheid van het kerkelijk leven vergroten. We hoeven niet net te doen alsof met deze nieuwigheden het Koninkrijk van God is aangebroken, om te zien dat verscheidenheid de leermogelijkheden van de kerk vergroot. Nieuwe dingen proberen is altijd riskant, maar zulke projecten zijn vaak onschatbare bronnen van ervaring. We zouden hier iets van de geest van Gamaliël kunnen gebruiken. Naar mijn mening zouden kerkelijke organen, voor zover dit in hun bereik ligt, het ontstaan van zulke nieuwe initiatieven moeten aanmoedigen. Veel van die initiatieven zullen geen lang leven hebben en nooit de satelliet-status overstijgen, maar dat hoeft ook niet. Een aantal van de bloempjes die bloeien, zullen hopelijk wel zaad schieten voor een vitaal geslacht in de volgende generatie. Zo zullen zich in gemeentestichtingsprojecten hopelijk vormen van gemeenschap en leiderschap ontwikkelen die werkelijk zijn ingegaan in de context van een moderne stedelijke omgeving en in de netwerken van postmoderne consumenten. Alleen wie ingaat in zijn omgeving, kan die omgeving veranderen. Ook zullen zulke projecten de gelegenheid geven aan mensen die in een traditionele kerkelijke structuur moeilijker tot hun recht komen: pionierstypes, met grote werkkraft en visie, maar met weinig geduld of diplomatieke gaven. De laatste gaven heb je nodig in een stabiele en vrij voorspelbare omgeving, maar juist niet in een situatie waarin opnieuw gebouwd moet worden.

In de derde plaats zullen we het emanciperend potentieel van de gereformeerde religie mogen herontdekken. Dat lijkt moeilijk: Nederland is immers uitgeëmancipeerd? Dat is slechts ten dele waar. Ik denk hier vooral aan de massale instroom in de laatste decennia van christenen en moslims uit Derde-Wereldlanden in onze grote steden. Naar mijn besef zouden gereformeerde kerken opnieuw zich juist in die steden moeten nestelen en trachten multiculturele gemeenten te vormen. Hier en daar gebeurt dat al mondjesmaat. Ik ben ervan overtuigd dat een kerk als de CGK van Rotterdam-Charlois, waar tientallen nationaliteiten onder het Woord samenkomen, laat zien dat de gereformeerde traditie ook vandaag nog dit emanciperend potentieel heeft in een internationale setting. De gereformeerde religie is immers in zijn oervorm nooit provinciaal of etnisch bekrompen geweest? Wellicht geeft de toekomst te zien dat de kerken in de grote steden die een verbinding weten te leggen tussen het christendom van de daad en een orthodoxe spiritualiteit vehikels zullen zijn van de emancipatie van grote groepen nieuwe Nederlanders.

Niemand dan God alleen weet wat er gaat gebeuren met de Nederlandse kerken. Sommigen verwachten dat het alleen maar erger wordt. Anderen roepen al jaren dat de grote opwekking eraan komt. Ik waag me niet aan dit soort voorspellingen. Ze hebben ook niet veel zin, omdat ze voortkomen uit het kijken naar mensen en menselijke signalen. De een wijst op de statistieken en zegt dat als die trend doorzet, we over enkele decennia met nog maar heel weinig zullen zijn. Hij heeft gelijk. De ander wijst op alle tekenen van geestelijke vernieuwing, die er ook zijn en stelt op basis daarvan dat dit tot mooie dingen kan leiden. En ja, ook dat is mogelijk. Maar dit staat of valt allemaal met 'als...dan'-redeneringen. *Als* dit vaker gebeurt, *dan*... *Als* deze ontwikkeling zo doorgaat, *dan*... Ik zou willen pleiten voor een bredere blik dan alleen naar de laatste ontwikkelingen: een blik over de geschiedenis van onze gereformeerde traditie waarin Gods trouw geweldig is gebleken. Die trouw is de garantie van onze toekomst, hoe die er ook uit mag zien. Het is niet mijn bedoeling om allerlei zorgen semi-vroom toe te dekken, maar waarom zou ik mij storen aan mooie of minder mooie ontwikkelingen hier en nu? Jezus is opgestaan en Hij blijft bij ons, dat is genoeg.